

ROMAN MARCINKOWSKI

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0001-9646-1191

Funkcja *szabat goj* w wybranej literaturze rabinicznej

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2018-003>

Streszczenie: Mędrcy talmudyczni określili zasady zwracania się do obcego, w szczególności w przypadku nastania szabat, podczas którego Miszna (Szab 7,2) zabrania wykonania trzydziestu dziewięciu rodzajów prac. Powstało pytanie: Czy obcy może w szabat wykonać dla Żyda zabronioną pracę? Biblia hebrajska wyraźnie tego zabrania: „Pamiętaj o dniu szabat, żeby go uświęcić. Sześć dni będziesz pracował i wykonywał swoje zajęcia. Siódmy dzień jednak jest szabatem dla Pana Boga twego, nie wykonasz żadnej pracy ani ty, ani twój syn, ani twoja córka, ani twój sługa, ani twoja służąca, ani twoje bydło, ani obcy, który jest w twych bramach” (Wj 20,9-10). Główna zasada talmudyczna głosi: „Żadnej pracy, której żydowi nie wolno wykonać w szabat, nie wolno mu zlecić jej wykonania obcemu”. Tora spisana stanowi zamknięty zbiór, do którego nie wolno nic dodać ani nic z niego ująć. Celem Tory ustnej jest wyjaśnienie Prawa spisanego i jego aktualizacja. Czy życie nie niesie sytuacji wyjątkowych i czy w takich przypadkach można zwrócić się do obcego o wykonanie zabronionej pracy, a jeśli tak, to jak to zrobić? Autor przedstawia talmudyczne opinie na ten temat oraz współczesne próby rozwiązania tego problemu.

Słowa kluczowe: Szabat, szabat-goj, literatura rabiniczna, Szeelot utszuwot, responsy

Shabbes Goy in Chosen Rabbinic Literature

Summary: The sages of the Talmud determined the ways of treating aliens, especially in the case of the Sabbath during which Mishnah (Shab. 7:2) prohibits any of the thirty-nine types of labour. The question arose whether the alien may perform any type of prohibited work for the Jew. The Hebrew Bible most definitely prohibits this: “Remember the Sabbath day in order to sanctify it. Six days you shall work and you shall do your tasks. But the seventh day is the Sabbath to the Lord your God; on it you shall not do any work, neither you, nor your son or daughter, nor your male or female servant, nor your cattle, nor the resident alien who is within your gates” (Ex 20:9-10). The basic principle of the Talmud states: “No work which the Jew is not allowed to do on the Sabbath may be done by the alien.” The Written Torah is a closed set which does not permit any addition or subtraction

of books. The purpose of the Oral Torah is to interpret the meaning of the written Law and to bring it up to date. Doesn't life bring extraordinary situations and may we ask the alien to do the prohibited work in such cases, and if so, how can it be done? The author of the paper presents the Talmud's treatment of this subject and modern-day attempts to solve the problem.

Keywords: Sabbath, Shabbes Goy, Rabbinic literature, Sheelot Utshuvot, Respon-
sa

Wprowadzenie

O uświęceniu szabatu i zakazie pracy w ten szczególnie dla wyznawców judaizmu dzień poucza Tora w Księdze Wyjścia 20,9-11, a Miszna w traktacie *Szabat* 7,2 precyzuje ten zakaz wymieniając trzydzieści dziewięć rodzajów zakazanych prac, które z dzisiejszej perspektywy stanowią podstawę do dalszych zakazów. Celem Tory ustnej jest wyjaśnienie Prawa pisanego i jego aktualizacja. Czy życie nie niesie sytuacji wyjątkowych i czy w takich przypadkach można zwrócić się do obcego o wykonanie zabronionej pracy, a jeśli tak, to jak to zrobić? Autor artykułu przedstawia talmudyczne opinie na ten temat oraz współczesne próby rozwiązania tego problemu.

1. Istota szabatu.

Zanim przejdziemy do zagadnienia roli obcego w szabat, należy najpierw wyjaśnić istotę tego wyjątkowego dnia w judaizmie. Szabat jest dniem świątecznym obchodzonym na koniec każdego tygodnia. Miszna odróżnia go od świąt postrzeganych w kalendarzu rocznym. Już Biblia hebrajska wprowadza rozróżnienie na szabat, święto i półświęto¹, ale dobitniej różnice precyzuje Miszna: „Rabi Jehuda powiada: <W szabat podaje się [wino] w kielichu, w święto w dzbanie, a w dzień powszedni czasu świątecznego w beczce>” (Szab 20,2). Traktat Miszny Beica opierając się na Wj 12,16; 35,2; Kpł 23,3; Pwt 5,12-14 za święto uznaje ‘dzień świętego zgromadzenia’, w którym nie wolno wykonywać żadnej pracy prócz przygotowania pożywienia i ujmuje to następująco: „Nie ma różnicy pomiędzy świętem i szabatem z wyjątkiem przyrządzania posiłków” (Beic 5,2), tzn. w szabat nie można w ogóle przygotowywać posiłków, a w święto jest to dozwolone tylko na ten świąteczny dzień. W ten sposób szabat odróżnia się od święta².

¹ Hebr. *chol hamoed* – dosł. ‘powszedniość święta’, co zwykle tłumaczą jako ‘dni powszednie czasu świątecznego’ oznaczające półświęto. Mowa tu o świątach trwających kilka dni (Pesach, Sukkot), kiedy w Izraelu świętuje się uroczyste pierwszy i ostatni dzień święta, a dni środkowe traktuje się jak półświęteczne, w które dozwolone są pewne rodzaje prac. Więcej na ten temat R. Marcinkowski, *Kluczowe zagadnienia porządku Moed*, w: *Misna: Moed (Święto)*, red. R. Marcinkowski, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, s. 15–27.

² Por. R. Marcinkowski, *Paradygmaty religijności w judaizmie rabinicznym. Misna i inne teksty talmudyczne o szabacie, święcie, półświęcie i powszedniości*, Wydawnictwo Antykwa, Kraków 2004, s. 13–14.

2. Pouczenie Tory.

Tora poucza: *Szeszet jamim taawod weasita kol-melachtecha. Wejom haszszewii szabat lAdonaj Eloheicha lo-taase kol-melacha atta uwincha uwittecha awdecha waamatecha uwhemtecha wegerecha aszer bisz 'areicha* – „Sześć dni będziesz pracować i wykonywać wszelkie swoje zajęcia. Siódmy zaś dzień jest szabatem dla Pana Boga twego, nie będziesz wykonywał żadnej pracy ani ty, ani twój syn, ani twoja córka, ani twój sługa, ani twoja służebnica, ani twoje bydło, ani obcy, który jest w twoich bramach”³ (Wj 20,9-10). Kluczowym jest tu termin *melacha* – ‘zajęcie’, ‘praca’.

3. Sprecyzowanie Miszny.

Miszna w traktacie *Szabat* wymienia 39 rodzajów zakazanych prac: „...sianie, orka, żęcie, wiązanie snopów, młócenie, przewiewanie zboża, oczyszczanie go, mienie, przesiewanie mąki, zagniatanie ciasta, pieczenie, strzyżenie owiec, wybielanie wełny, gręplowanie, farbowanie, przędzenie, tkanie, robienie dwóch pętli, tkanie dwoma wątkami, rozsypywanie dwóch nici, wiązanie, rozwiązywanie, szycie dwoma ściegami, prucie w celu ponownego zszycia dwoma ściegami, polowanie, zarzynanie upolowanego zwierzęcia, obdzieranie ze skóry, solenie, skrobanie i krojenie, pisanie dwóch liter i zmazywanie w celu napisania dwóch liter, budowanie i burzenie, gaszenie i zapalanie, uderzanie młotem oraz przenoszenie z jednej własności do innej” (Szab 7,2). Mędrcy nazwali je awot melachot, czyli główne rodzaje zakazanych prac i wydedukowali z nich formy pochodne, nazywane toldot (‘pochodne’), które mają ten sam status prawny. Za świadome przekroczenie któregoś ze wspomnianych zakazów groziło ukamienowanie, jeśli winowajca był wcześniej ostrzeżony; a jeśli nie, podlegał karze *karet* (‘wytępienie’, ‘wycięcie’), tzn. przedwczesnej śmierci⁴. Jeśli ktoś złamał zakaz nieświadomie, miał obowiązek złożenia ofiary prześlągalnej za grzech.

4. Talmudyczne rozwinięcie zagadnienia.

Talmud z prawem szabatu wiąże cztery domeny: prywatną, publiczną, *karmelit* i *makom patur*. Domena prywatna oznacza obszar o wymiarach cztery na cztery *tefach* (jednostka długości równa szerokości dłoni lub czterech złożonych palców, równa 1/6 łokcia) otoczony murem lub rowem o wysokości lub głębokości co najmniej dziesięć *tefach*, albo otwartą przestrzeń nad domeną prywatną aż do nieba. Domena publiczna to plac miejski, bazar lub otwarte drogi szerokie co najmniej

³ Fragmenty Biblii hebrajskiej oraz innych tekstów źródłowych, o ile nie zaznaczono inaczej, są według autorskiego przekładu z oryginału.

⁴ Hebr. *karet* – ‘przedwczesna śmierć (jako kara boska), wytępienie, zagłada’. Wyłączenie ze wspólnoty (Wj 12,15; Rdz 17,14), które pierwotnie oznaczało uśmiercenie, potem ograniczono się tylko do życzenia, aby Bóg zechciał pomścić grzech śmiertelny przestępcy jego wczesną śmiercią.

na szesnaście łokci (hebr. *ama*, w l.mn. *amot* – łokieć, nazwa miary długości, ok. 60 cm, równa szerokości 24 palców). *Karmelit* oznacza morze lub dolinę, miejsce na odludziu, gdzie prawie nikt nie chodzi lub obszar o wymiarach cztery na cztery *tefach* otoczony murami niższymi od dziesięciu *tefach*, ale wyższymi niż trzy *tefach*. *Makom patur* – (dosł. ‘wolne miejsce’) to obszar w domenie publicznej mniejszy niż cztery na cztery *tefach* i wysoki co najmniej na trzy *tefach*, albo obszar mniejszy niż cztery na cztery *tefach* otoczony murami, które mają co najmniej dziesięć *tefach* wysokości, albo przestrzeń powietrzna dziesięć *tefach* nad domeną publiczną. *Makom patur* – dosł. ‘wolne miejsce’ lub raczej ‘miejsce zwolnione’ (z zakazu szabatuowego), które w kontekście szabatu oznacza własność niczyją, ani prywatną, ani publiczną. Majmonides (Rambam) wyjaśnia etymologię wyrazu *karmelit* jako pochodzącego od złożenia *ke-armelit* – ‘jak wdowa’ (ani panna ani małżonka). Talmud Jerozolimski wyprowadza ten termin od *karmel* – ‘prażone ziarno’ (Kpł 23,14), tzn. ani mokre ani suche, podobnie *karmelit* nie stanowi ani domeny prywatnej ani publicznej. Dlatego wolno wynosić z niego zarówno do domeny prywatnej jak i do domeny publicznej oraz wnosić z nich do niego.

Biblijny zakaz pracy w szabat uzupełniają rabiniczne restrykcje: *szewut*, *mukce* i *owadin dechol*. Na podstawie biblijnego fragmentu *uwajjom haszszewii tiszbot* – „ale siódmego dnia odpoczniesz” (Wj 23,12; 34,21) uczeni talmudyczni rozciągnęli termin *szewut* – dosł. ‘odpoczynek’ na wszelką formę aktywności, która mogłaby przypominać rodzaj zakazanej w szabat pracy. Terminem *mukce* objęli zakaz przenoszenia przedmiotów, które nie były przygotowane przed szabatem do dozwolonego użycia ich w szabat. Na podstawie Tory: *Wehaja bajjom haszsziszzi wehechinu et aszer-jawi’u wehaja miszne al aszer-jilketu jom jom* – „A szóste-go dnia przygotowują tyle, ile przyniosą, a będzie to podwojona ilość tego, co zbiorą codziennie” (Wj 16,5) uznano, że wszystko, co nie jest przygotowane przed szabatem, stanowi *mukce* w szabat. W Księdze Izajasza czytamy: *Im-tasziw miszszabbat raglecha asot chafacecha bejom kodszi wekarata laszszabbat oneg likdosz Adonaj mechubbad wechibbadto measot derachejcha mimmecho chefcecha wedabber dawar* – „Jeśli powstrzymasz swoją nogę od [przekraczania] szabatu, od swojego dowolnego postępowania w mój święty dzień i nazwiesz szabat przyjemnością, a święty [dzień] Pana czcigodnym i uczcisz go nie czyniąc jak zwykle, nie postępując dla własnej chęci i nie prowadząc [próżnej] rozmowy” (Iz 58,13). Mędrcy talmudyczni wyjaśnili to, że dla uczczenia szabatu nie należy wykonywać swych czynności jak zwykle, dlatego sposób chodzenia w szabat powinien różnić się od zwykłego, również nie powinno się załatwiać żadnych spraw, ani ich planować, ani nawet o nich rozmawiać⁵. W rozmowach powinno się unikać wszystkiego, co miałyby jakikol-

⁵ Według J. Flawiusza *De Bello Judaico* (2,117) najsurowsze przepisy szabatuowe obowiązywały w gminie zamieszkującej tereny Qumran. Potwierdzenie tego znaleźć można w jednym z głównych jej dzieł własnych w *Dokumencie Damasceńskim* (X,14–XII,6), zakazującym m.in. próżnych rozmów oraz ustalania zakresu obowiązków i w ogóle mówienia o pracy i służbie w ten szczególnie w tygodniu dzień, por. W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, Książka i Wiedza, Warszawa 1963,

wiek związek z czynnościami powszednimi (hebr. *owadin dechol*). Te wszystkie rabiniczne zaostżenia miały na celu przekształcić szabat w dzień uroczystego odpoczynku, poświęcony Panu (Wj 31,15). Talmud Jerozolimski dodaje, że szabaty i święta zostały ustanowione w celu studiowania Tory (J Szab 15,3)⁶.

Przykazania Tory nakazują świętowanie szabatu, który ma stanowić odpoczynek i przyjemność (hebr. *menucha weoneg*). Z jednej strony obowiązuje nakaz odpoczynku, a z drugiej zakaz wykonywania pracy. Przypomnijmy, że z szabatem łączy się m.in. następujące zakazy: nie wolno przejść więcej niż dozwoloną odległość dwu tysięcy łokci, nie wolno przenosić przedmiotów z tzw. domeny prywatnej do publicznej (np. z domu na ulicę) i odwrotnie, nie wolno w szabat przygotowywać posiłku.

5. Tora spisana i Tora ustna na temat korzystania z pomocy obcego w szabat.

Czy literatura rabiniczna zna przypadki korzystania z pomocy obcego w szabat? Napotykamy na takie opisy już w Misznie, np.:

„Jeśli obcy⁷ zapalił lampę⁸, to Izraelita korzysta z jej światła; lecz jeśli dla Izraelity⁹ - to jest to zabronione. Jeśli nacerpał wody, by napoić swoje bydło, to Izraelita poi po nim; lecz jeśli dla Izraelity - to jest to zabronione. Jeśli goj zrobił pomost, aby zejść po nim, to Izraelita schodzi za nim; lecz jeśli dla Izraelity - to jest to zabronione. Zdarzyło się, gdy rabban Gamliel i starszyzna płynęli statkiem, że pewien nie-Żyd zrobił pomost, aby po nim zejść i wtedy rabban Gamliel oraz starszyzna po nim zesзли” (Szab 16,8)¹⁰.

Powyższy fragment Miszny przedstawia przypadki zaistniałej dzięki obcemu sytuacji, którą wolno jest Żydowi wykorzystać.

Powstaje pytanie, czy wolno w szabat poprosić obcego o przygotowanie korzystnej dla Żyda sytuacji? Czy w związku z ograniczeniami wynikającymi z przestrzegania prawa szabatu można zwrócić się do kogoś, kogo te prawa nie obowiązują, kto nie jest Żydem, z prośbą o pomoc w pilnej sprawie? Mędracy talmudyczni określili zasady zwracania się do obcego, w szczególności w przypadku nastania szabatu, podczas którego Miszna (Szab 7,2) zabrania wykonania trzydziestu dziewięciu rodzajów prac. Czy obcy może w szabat wykonać dla Żyda zabronioną pracę? Przy-

s. 131–137; R. Marcinkowski, *Utwory pozabiblijne biblioteki esseńskiej z Qumran*, „Przegląd Orientalistyczny” 1–4 /1991/, s. 132–141.

⁶ R. Marcinkowski, *Kluczowe zagadnienia porządku Moed*, w: *Miszna: Moed (Święto)*, red. R. Marcinkowski, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014 s. 19–20.

⁷ W nazewnictwie judaistycznym stosuje się tu zwrot szabat goj, chodzi o korzyści w szabat z działań obcego.

⁸ Dla własnej potrzeby.

⁹ Jeśli zrobił to specjalnie dla Żyda.

¹⁰ Fragment przekładu traktatu *Szabat* autorstwa M. Barcikowskiej, w: *Miszna: Moed (Święto)*, red. R. Marcinkowski, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, s. 59.

pomnijmy, że Biblia hebrajska wyraźnie tego zabrania: „Pamiętaj o dniu szabatu, żeby go uświęcić. Sześć dni będziesz pracował i wykonywał swoje zajęcia. Siódmy dzień jednak jest szabatem dla Pana Boga twego, nie wykonasz żadnej pracy ani ty, ani twój syn, ani twoja córka, ani twój sługa, ani twoja służąca, ani twoje bydło, ani obcy, który jest w twych bramach” (Wj 20,9-10). Główna zasada talmudyczna głosi: „Żadnej pracy, której Żydowi nie wolno wykonać w szabat, nie wolno mu zlecić jej wykonania obcemu”. Tora spisana stanowi zamknięty zbiór, do którego nie wolno nic dodać ani nic z niego ująć. Celem Tory ustnej jest wyjaśnienie Prawa spisanego i jego aktualizacja. Czy życie nie niesie sytuacji wyjątkowych i czy w takich przypadkach można zwrócić się do obcego o wykonanie zabronionej pracy, a jeśli tak, to jak to zrobić?

6. Zbiór *Szeelot utszuwot*

Literatura judaistyczna dostarcza mnóstwa materiałów na ten temat. Ograniczę się tu głównie do zbioru *Szeelot utszuwot* obejmującego spisane postanowienia rabiniczne jako odpowiedzi prominentnych uczonych, znawców Tradycji spisanej i ustnej judaizmu na zadane im wcześniej pytania, stąd nazwa *Szeelot utszuwot* – dosł. „Pytania i odpowiedzi”. Responsy te stanowią szczególną kategorię literatury rabinicznej, która swą formą odróżnia się zarówno od komentarzy jak i od kodyfikacji prawa rabinicznego, ale w treści jest do nich podobna. Komentarze zawierają zwykle wyjaśnienia i hermeneutykę Biblii hebrajskiej, pierwszej jej wykładni, czyli Miszny, jak i całego Talmudu, a kodeksy prawa obejmują przede wszystkim postanowienia i uregulowania prawne dla różnych przypadków codziennego i świątecznego życia Żydów. *Szeelot utszuwot* zawierają obydwa powyższe typy literatury judaistycznej. Starsze responsy mogą ponadto stanowić uzupełnienie, a nawet wносить pewne poprawki do Miszny i Gemary.

Tematyką swą obejmują rozmaite zagadnienia, głównie prawne oraz dotyczące liturgii, ale też często wykraczające poza sferę religii, szczególnie z szeroko pojętej humanistyki. Odpowiedzi zależą od rodzaju pytań i mają zwykle charakter praktyczny, dość rzadko zdarzają się czysto teoretyczne zagadnienia. Responsy stanowią wyjątkową skarbnicę wiedzy na tematy historyczno-kulturowe, zwłaszcza dotyczące zwyczajów i warunków bytowania społeczności żydowskich w czasach, w których zostały spisane.

Nie należy doszukiwać się tego typu literatury przed spisaniem Miszny, gdyż na jej przykładzie widać, jak trudno było przekonać się do spisania ustnej tradycji judaizmu, w tym przekazywanych ustnie z pokolenia na pokolenie opinii halachicznych. Można przyjąć zatem, że zwyczaj pisemnych odpowiedzi na pytania trwa w judaizmie od osiemnastu stuleci, co potwierdza korespondencja z III w. n.e. pomiędzy uczonymi żydowskimi z Babilonii i Palestyny. Responsy spisywano głównie po hebrajsku i aramejsku, ale też po arabsku.

W czasach nowożytnych zwyczaj *szeelot utszuwot* tak się rozpowszechnił,

że można mówić o szkołach: francuskiej, niemieckiej, hiszpańskiej i polskiej, która odgrywała ważną rolę w szesnastym wieku (Mojżesz Isserles, Salomon Luria, Meir Lublin), a w siedemnastym (Aaron Samuel Kajdanower, Menachem Mendel Krochmal) i osiemnastym (Meir Eisenstadt, Ezechiel Landau) zdominowała ten szczególnie rodzaj literatury rabinicznej.

Zanim przejdziemy do konkretnych tekstów *Szeelot utszuwot* wiążących się ściśle z podjętym tematem, chciałbym wyjaśnić, że najczęściej spotykanym terminem odnoszącym się do obcych jest tu skrót *akum*¹¹ – ‘bałwochwalcy’. Ze względu na wielość materiałów związanych z podjętym tematem, jakie zawiera zbiór *Szeelot utszuwot*, dokonano tu wyboru ciekawszych zagadnień. Poniżej zamieszczam wybrane przykłady pytań i odpowiedzi w tej sprawie, jakie zawiera zbiór *Szeelot utszuwot*, który przedstawia ortodoksyjny punkt widzenia¹². Dla usprawiedliwienia zwrócenia się do goja w szabat wskazano wartość nadrzędną, czyli konieczność wypełnienia przykazania¹³.

7. Wybrane zagadnienia ze zbioru *Szeelot utszuwot*

Pytanie: Czy wolno wysłać goja w szabat przez domenę publiczną po klucz do otwarcia drzwi synagogi?

Odpowiedź: Zezwala się na to ze względu na konieczność wypełnienia przykazania. (*Szeelot utszuwot, Igerot Mosze, Orach chajim 2:77*)¹⁴.

Pytanie: Czy choremu, który nie może zasnąć w szpitalu, wolno zwrócić się do goja, żeby włączył mu lampkę przy łóżku w celu studiowania Tory?

Odpowiedź: Jest przyjęte w niektórych szpitalach, np. w szpitalu *Szaare Cedek*, że w wieczór szabatowy po wszystkich oddziałach w ustalonej porze chodzi goj i wyłącza urządzenia elektryczne. Skoro dla wypełnienia przykazania obrzezania wolno posłać goja po konieczny do tego sprzęt przez domenę publiczną, to powinno się zezwolić na zapalenie przez goja lampki przy łóżku chorego, który nie może zasnąć. Nie chodzi tu tylko o sam fakt umożliwienia choremu studiowania Tory, ale też o jego zdrowie psychiczne i fizyczne. Brak snu i wyleżenia choroby mógłby doprowadzić do rozstroju nerwowego i pogorszenia się jego stanu zdrowia. Dlatego zezwala się choremu przebywającemu w szpitalu, który nie może zasnąć, zwrócić się do goja o włączenie mu lampki przy łóżku w celu studiowania Tory. Zaleca się

¹¹ Hebr. אַקוּם *akum* to akronim od słów *owde kochawim umazalot* – dosł. ‘czczący gwiazdy i konstelacje’.

¹² Pytania starano się oddać wiernie z oryginałem, natomiast odpowiedzi, zawierające zwykle długie wywody halachiczne, skrócono do istoty sprawy.

¹³ W sprawie zasad zwracania się do obcego (w szczególności w szabat), zob. Y. Papa, *Klale amira lenochri* (Zasady zwracania się do obcego), „Or Meir” 752 (1992), s. 97-106, 131-153.

¹⁴ Z tekstów źródłowych *Szeelot utszuwot* korzystano przy pomocy programu komputerowego *The Responsa Project 23 plus*, Bar-Ilan University 2015.

jednak, żeby uczynić to posługując się znakiem lub słownie na tyle tylko, żeby goj zrozumiał polecenie (*Szeelot utszuwot, Cic Eliezer* 12:42).

Pytanie: Czy wolno Żydowi zwrócić się do goja, żeby wyniósł jakiś przedmiot z domeny prywatnej do miejsca zwolnionego z zakazu szabatowego (*makom patur*), a potem wynieść go stamtąd?

Odpowiedź: Stamtąd (*makom patur*) wolno nawet temu samemu Żydowi wynieść ten przedmiot własnoręcznie do domeny publicznej. Podobnie też wolno Żydowi wynieść przedmiot z domeny prywatnej do miejsca zwolnionego z zakazu szabatowego (*makom patur*), co czyni powyższe pytanie bezzasadne. Skoro wolno to uczynić Żydowi, to może również w tej sprawie zwrócić się do goja, ale nie jest to konieczne (*Szeelot utszuwot, Becel hachochma* 3:17).

Pytanie: Czy wolno powiedzieć gojowi w szabat, że jest gorąco, żeby włączył klimatyzację?

Odpowiedź: Główna zasada talmudyczna głosi: „Żadnej pracy, której Żydowi nie wolno wykonać w szabat, nie wolno mu zlecić jej wykonania obcemu”. Jeśli jednak obcy zechce dla swojego dobra włączyć klimatyzację samodzielnie, to Żyd może siedzieć w chłodnym pokoju w upalny dzień. Skoro wolno siedzieć w pokoju, w którym obcy włącza lub wyłącza światło, to podobnie jest z klimatyzacją. Żyd może wspomnieć, że jest upalny dzień, ale nie wolno mu powiedzieć, żeby obcy włączył klimatyzację ani tym bardziej na to nalegać (*Szeelot utszuwot, Igerot Mosze, Jore dea* 3:47).

Pytanie: Czy ktoś mieszkający w hotelu, w którym używa się karty elektronicznej do otwierania drzwi, może umówić się z gojem przed szabatem, że kiedy zobaczy w szabat Żyda, będzie mu otwierał drzwi?

Odpowiedź: Nie ma żadnej wątpliwości, że posługiwanie się przez Żyda w szabat kartą elektroniczną do otwierania drzwi jest zabronione, ponieważ wynika to z zakazu używania prądu elektrycznego. Jeśli w pobliżu nie ma innego hotelu, w którym drzwi otwierałyby się w dozwolony sposób lub szukający hotelu został zaskoczony nadejściem szabatu i nie miał czasu na znalezienie innego hotelu, to ze względu na kłopotliwą sytuację wynikającą z konieczności wypełnienia przykazania (hebr. *caar umicwa*) dopuszcza się możliwość wcześniejszego (tzn. jeszcze przed nastaniem szabatu) uzgodnienia najlepiej z pracownikiem hotelu, który nie jest Żydem, żeby kiedy zobaczy Żyda, otwierał mu drzwi. Zabronione jest informowanie o tym w szabat. Żyd wchodzący w szabat do pokoju hotelowego nie może powiedzieć o swoim problemie, a jedynie go w jakiś sposób zasygnalizować, a najlepiej byłoby, gdyby nie musiał nawet sygnalizować, a kiedy wchodzi do hotelu, to idzie przed nim goj i otwiera mu drzwi. Na tym nie koniec, problem pozostaje w drugą stronę, gdyby Żyd chciał wyjść z pokoju. Dlatego zaleca się, aby nie wychodził z pokoju, a jeśli

chce to uczynić, to w podobny sposób, jak z wejściem. Należy jednak pamiętać, że nie wolno mu o tym powiedzieć wprost, a jedynie zasignalizować, a nawet i tego lepiej byłoby nie czynić (*Szeelot utszuwot, Minchat Icchak* 10:29).

Pytanie: Czy wolno przy pomocy goja podgrzać wodę w szabat wieczorem tak, żeby była ciepła jeszcze rano?

Odpowiedź: Dyrektor jadłodajni w Hajfie stwierdził, że rabin wyraził zgodę na to, żeby od piątku wieczorem gotować wodę tak, żeby była ciepła w sobotę rano, a wtedy niech przyjdzie ten sam goj, który gotował wodę wieczorem i podłoży ogień w piecu tak, żeby wodę podgrzać, ale jej nie zagotować. Zgodnie z Torą odpowiedziano temu dyrektorowi, że trudno w to uwierzyć, żeby rabin wyraził na to zgodę (*Szeelot utszuwot, Har Cwi, Orach chajim* 1:137).

Pytanie: Czy wolno przy pomocy goja dorzucić do pieca w szabat?

Odpowiedź: Nie wolno tam, gdzie się tego zabrania ze względu na zakaz obowiązujący zarówno Żyda jak i goja. Tam jednak, gdzie się tego nie wzbrania, wolno to uczynić również Żydowi (*Szeelot utszuwot, Igerot Mosze, Orach chajim* 1:94).

Pytanie: Czy wolno w szabat zwrócić się do goja, żeby przestawił pokrętło centralnego ogrzewania?

Odpowiedź: Większość urządzeń grzewczych centralnego ogrzewania działa za pomocą pompy napędzanej prądem elektrycznym. Przy każdorazowym odkręceniu kurka, włącza się pompa doprowadzająca ciepłą wodę do grzejnika. Poza tym woda w instalacji grzewczej oddaje swoje ciepło i jest ponownie podgrzewana, co też reguluje system grzewczy oparty na elektronice. Zasięgnięto opinii inżyniera grzejnictwa, który oświadczył, że woda pozostaje w grzejniku około minuty, zanim popłynie dalej, co wyklucza bezpośrednie ręczne sterowanie. To z kolei mogłoby sugerować łagodniejsze potraktowanie sprawy. Lepszym rozwiązaniem byłoby wcześniejsze, tzn. przed szabatem ustawienie temperatury w mieszkaniu tak, żeby uniknąć ręcznego sterowania w szabat (*Szeelot utszuwot, Orach chajim* 36:6).

Pytanie: Czy wolno zwrócić się do goja w szabat, żeby naprawił sprzęt muzyczny na ceremonię zaślubin?

Odpowiedź: Należy pofolgować ze względu na ceremonię zaślubin i konieczność instrumentu muzycznego do tańca i wyrażenia radości. Wolno zatem zwrócić się do goja w szabat, żeby naprawił sprzęt muzyczny, jeśli nawet nie wypływałoby to z potrzeby wypełnienia przykazania. Nie należy jednak wyciągać z tego nauki, że wolno zwrócić się do goja w szabat, żeby nadzorować naprawianie przez niego

sprzętu muzycznego (*Szeelot utszuwot, Cic Eliezer 3:16*).

Pytanie: Czy wolno dostarczać pocztę lub ją otwierać w szabat?

Odpowiedź: W zasadzie nie wolno otwierać skrzynki pocztowej i wyjmować z niej listów ani ich przynosić. Jednak zdania w tej sprawie są podzielone. Jedni zabraniają wyjmowania i przenoszenia, drudzy na to zezwalają, inni zezwalają tylko na otwieranie korespondencji, drudzy nie widzą w tej sprawie niczego, co mogłoby być zabronione w szabat (mukce), a jeszcze inni, że jest to dozwolone tylko w przypadku dostarczenia listu i położenia go na stole lub na ziemi. Dawniej, kiedy listy czy telegramy odgrywały istotną rolę w sprawach pilnych, a nawet ratujących życie, wielu chętniej opowiadało się za otwieraniem korespondencji w szabat. Dzisiaj tę funkcję przejęła poczta elektroniczna lub komunikacja telefoniczna (*Szeelot utszuwot, Miszna Halachot 6:70*).

Pytanie: Czy wolno zatelefonować ze Stanów Zjednoczonych do Izraela, kiedy tam już nastął szabat, żeby goj odebrał wiadomość i przekazał ją Żydowi?

Odpowiedź: Jeśli nastął już szabat, to nie wolno nawet temu, kto nie ma jeszcze szabatu, powiedzieć do goja, żeby wykonał w szabat w izraelskim hotelu pracę (przekazanie wiadomości), która zabroniona jest Żydowi. Po drugie: dzwonek telefonu i rozmowę słyhać w hotelu, a nikt nie wie, że nie nastął jeszcze szabat po drugiej stronie rozmowy telefonicznej. Słyszący rozmowę gotowi są pomyśleć, że żydowski rozmówca z tamtej strony bezcześci szabat (*Szeelot utszuwot, Miszna Halachot 11:238*).

Pytanie: Jeśli zapomniano przed szabatem wyłączyć żarówkę w lodówce, żeby nie zaświecała się przy otwieraniu drzwi, to czy wolno powiedzieć gojowi w szabat, żeby wyłączył żarówkę?

Pytanie drugie, bardzo podobne: Jeśli zapomniano wyłączyć światło w lodówce przed szabatem, to czy wolno zwrócić się do goja w szabat, żeby otworzył drzwi lodówki i wyłączył oświetlenie?

Odpowiedź: Zabronione jest otwieranie lodówki, jeśli przy otwieraniu drzwi zaświeca się żarówka. Jeśliby się zdarzyło, że ktoś zapomniał wcześniej wyłączyć żarówkę i otworzył drzwi lodówki, a żarówka się zaświeciła, to nie może także zamknąć lodówki, ponieważ spowodowałby zgaszenie żarówki w lodówce. Jeśli większość potraw przygotowanych na szabat znajduje się w lodówce, to wolno wezwać obcego, żeby wyłączył żarówkę tak, aby można było wyjąć żywność następnym razem (*Szeelot utszuwot, Cic Eliezer 19:15; Igerot Mosze, Orach chajim 2:68*).

Pytanie: Czy wolno w szabat jechać pociągiem kierowanym przez goja w obrębie dozwolonym i poza nim?

Odpowiedź: Sprawę można rozpatrywać jedynie, jeśli w jakiś sposób zahacza o wypełnienie przykazania. W szabat obowiązuje Żyda zakaz jeżdżenia windą, dlatego powszechnym zwyczajem w Izraelu jest *maalit szabat* – ‘winda szabatowa’. Podobnie jest z pociągiem, obowiązuje Żyda zakaz wsiadania do wagonu, gdy nastął szabat. Tam, gdzie jest komunikacja w szabat, nie wolno Żydowi siedzieć w kolejce miejskiej czy w tramwaju prowadzonym przez goja, który ciągle otwiera i zamyka drzwi napędzane prądem elektrycznym. Zabronione wyjście poza obszar szabatu pozostaje tu zakazem drugoplanowym (*Szeelot utszuwot, Orach chajim* 144:3).

Pytanie: Czy wolno przy pomocy goja napisać prośbę o modlitwę i błogosławieństwo dla kogoś poważnie chorego?

Odpowiedź: Sprawa sprowadza się do zeświecczenia szabatu dla pozyskania błogosławieństwa i wsparcia modlitewnego. Wolno w tej sytuacji zwrócić się do goja, żeby napisał w szabat telegram (*Szeelot utszuwot, Minchat Icchak* 10:31).

Pytanie: Czy wolno w szabat dać znak gojowi przez skinięcie głową, żeby wykonał pracę po zakończeniu szabatu (*w mocaei szabat*)?

Odpowiedź: Każda sprawa, o której nie wolno powiedzieć gojowi, żeby ją wykonał w szabat, nie wolno mu też zasygnalizować jej wykonania, ale można zasygnalizować wykonanie tej pracy po szabacie. Istotne jest tutaj, żeby nawet nie wspomnieć tej pracy, a użyć tylko samego znaku. W żadnym wypadku nie można tego wyrazić słownie, tzn. że nikt, ani Żyd, ani też goj nie może o tym powiedzieć. Zezwala się w szabat na niewerbalne zasygnalizowanie gojowi sprawy, którą wykona po szabacie. Jeśli jednak obcy wspomniał o tej pracy lub zapytał o jej wykonanie po szabacie, to skinienie przez Żyda głową w takim kontekście należy rozumieć jako część rozmowy, tzn. odpowiedź na pytanie. A odpowiedź na to pytanie w szabat jest Żydowi zabroniona (*Szeelot utszuwot, Becel hachochma* 4:79).

Podsumowanie

Jak widać z przedstawionych tu przykładów pytań i odpowiedzi sprawa zwracania się do obcego w szabat o wykonanie zakazanej Żydowi czynności jest zabroniona z ortodoksyjnego punktu widzenia i jedynie wyjątkowe okoliczności, jak np. spełnienie przykazania, mogą okazać się czynnikiem łagodzącym i wpłynąć na decyzję o zasygnalizowaniu w jakiś sposób obcemu, żeby wykonał zabronioną pracę, tzn. wypełnił funkcję nazywaną w literaturze rabinicznej *szabat goj*. Odpowiedź na pytanie o zwrócenie się do obcego w szabat nie jest prosta, jak sam sposób zwrócenia się, czy raczej zasygnalizowania problemu obcemu, który w ogóle może tego nie dostrzegać. Z powyższych przykładów widać wyraźnie, że korzystanie przez Żyda z funkcji *szabat goj* zależy od wielu czynników. Należy tu podkreślić, że powyższe zagadnienie zostało omówione w świetle wybranych fragmentów literatury rabinicznej uwzględniającej głównie ortodoksyjny punkt widzenia. Warto może będąc

kiedyś w hotelu w szabat zwrócić uwagę na ten problem. Być może ktoś, nie mogąc o tym wyraźnie poinformować, rzeczywiście oczekuje pomocy.

Literatura

- Albeck, Ch., *Szisz Sidre Miszna* (hebr. Sześć Porządków *Miszny*, Dvir, Jeruzalaim t. 1–3/1958, t. 4–6/1959).
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Editio funditus renovata Ed. K. Elliger et W. Rudolph Masoram curavit G.E. Weil, Stuttgart 1969.
- Danby, H., *The Mishnah*, London 1958.
- Flawiusz, J., *Wojna żydowska*, tł. Jan Radożycki, Poznań 1980.
- Marcinkowski, R., *Paradygmaty religijności w judaizmie rabinicznym. Miszna i inne teksty talmudyczne o szabacie, święcie, półświęcie i powszedniości*, Kraków 2004.
- Marcinkowski, R., *Z dziejów kultury żydowskiej w starożytności*, w: *Miszna: Zeraim (Nasiona)*, red. R. Marcinkowski, Warszawa 2013.
- Marcinkowski, R., *Kluczowe zagadnienia porządku Naszim*, w: *Miszna: Miszna: Naszim (Kobiety)*, red. R. Marcinkowski, Warszawa – Bellerive-sur-Allier 2016.
- Marcinkowski, R., *Utwory pozabiblijne biblioteki esseńskiej z Qumran*, „Przegląd Orientalistyczny” 1–4 (1991), s. 132–141.
- Miszna: Moed (Święto)*, red. R. Marcinkowski, Warszawa 2014
- Miszna: Naszim (Kobiety)*, red. R. Marcinkowski, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016.
- Miszna: Zeraim (Nasiona)*, red. R. Marcinkowski, Warszawa 2013
- Neusner, J., *The Mishnah. A New Translation*, New Haven and London 1988.
- Papa Y., *Klale amira lenochri* (Zasady zwracania się do obcego), „Or Meir” 752 (1992), s. 97-106, 131-153.
- Talmud Bawli*, Wydawnictwo Daniela Bomberga (i późniejsze), Wenecja 1520–1523.
- Talmud Jeruzalimi*, Wydawnictwo Daniela Bomberga (i późniejsze), Wenecja 1523–1524.
- The Responsa Project 23 plus*, Bar-Ilan University, Ramat Gan 2015.
- Tyloch, W., *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, Warszawa 1963.